

Impactul problemelor ecologice asupra drepturilor omului și libertăților fundamentale: contradicție sau conciliere?

The impact of ecological matters on the human rights and the fundamental liberties: is it a contradiction or a reconciliation?

Drd Ana-Maria Moraru*

Abstract

The relationships between the human right to an adequate environment and the other human rights constituted the objects of many discussions among doctrine authors. These debates did led to the affirmative out lining of two theories on the possible impact of a new type of law upon the secular construction of the human rights. These two opposed one to another tendencies do plead, one for conciliation for convergence, that is to say a positive link, while the latter become a source of spreading contradictions. It is our opinion that, through its brought arguments, the first point of view does demonstrate that these relationships present the appearance only of a conflict and that, as a matter of fact, they do possess a potential of richness to be developed.

The human right to a safe environment could not be and should not be like a cancer in regard to the other human rights, while, simultaneously, the regulation of limits in order ensure the effective exertion of this new right is not hard enough to cause statements like the idea that the safe environment comes to be constituted versus "the human rights".

Key words: *human rights, right to a healthy environment*

Cuvinte cheie: drepturile omului; dreptul la un mediu sănătos

1. Introducere. Pentru surprinderea specificității relației care ia naștere între dreptul la mediu și celelalte drepturi ale omului, apreciem ca fiind important să pornim de la generalități privind impactul afirmării acestui drept recent care se bucură de recunoaștere locală, națională și internațională, iar generalitățile vor conduce către reliefaarea particularităților relației drept la mediu-drept de proprietate. Astfel, printre drepturile umane fundamentale de „generația a treia”, a drepturilor de solidaritate, dreptul la un mediu sănătos se caracterizează printr-o dinamică deosebită în privința recunoașterii și garantării sale juridice. Proclamat inițial în plan internațional (Declarația de la Stockholm, 1972), consacrat constituțional și/sau legislativ la nivelul statelor, acest drept este receptat pe cale jurisprudențială de Convenția europeană a drepturilor omului.¹

* Doctorand buget al Universității din Craiova, Facultatea de Drept și Științe Administrative, prin Proiectul POSDRU/6/1.5/S/14 “Creșterea atractivității, calității și eficienței studiilor universitare de doctorat prin acordarea de burse doctorale”.

¹ Mircea Dușu, *Dreptul mediului. Curs universitar. Ediția 2*, Editura C.H. Beck, București, 2008, p. 129.

Dacă restrângem analiza temei abordate la două planuri, pe care le considerăm de altfel edificatoare, respectiv plan național: România și Franța, iar plan internațional: CEDO, trebuie să precizăm că prin Legea de revizuire a Constituției nr.429/2003 aprobată prin referendumul național din 18-19 noiembrie 2003 a fost introdus în Constituția României în titlul II „Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale” un articol nou, art.nr.35 intitulat „Dreptul la un mediu sănătos”. Franța a asimilat constituțional dreptul fundamental la mediu prin Legea constituțională din 28 februarie 2005 (promulgată la 1 martie 2005) privind Carta mediului, care a preluat în parte drepturile și principiile proclamate anterior prin Legea din 2 februarie 1995, cu importante rectificări și dezvoltări. În ceea ce privește Convenția europeană a drepturilor omului, dreptul la un mediu sănătos nu este prevăzut expres, însă jurisprudența CEDO a dezvoltat o concepție largă, nuanțată și maleabilă asupra noțiunii de „viață privată” în înțelesul art.8 parag.1 din Convenție, ceea ce a permis extinderea sa prin „ricșeu” și în privința dreptului la un mediu sănătos”.²

Ce incidente poate avea emergența dreptului la un mediu asupra celorlalte drepturi? Ce tip de raport ia naștere din întâlnirea acestui drept recent cu cele proclamate și garantate? Întrebarea se impune prin prisma mizei importante: aceea de a se asigura că apariția unui nou drept nu este de natură să pună în pericol acest edificiu secular, dar fragil care este edificiul juridic al drepturilor.

La aceste întrebări, pe care autorii nu au întârziat în a le evidenția ca fiind provocări, mai multe răspunsuri au fost date și în ciuda diversității lor, pot fi distinse, grupate două tendințe principale. Unii autori, îngrijorați de a păstra „coeziunea” drepturilor omului și temându-se de perturbările capabile să însoțească nașterea unui drept la mediu, resping acest nou drept, considerându-l un intrus. Alții, în schimb, apreciază că edificiul drepturilor omului trebuie să accepte noul drept, iar grație acestui drept va putea să cunoască o înflorire, dezvoltare.³ De fapt, aceste două atitudini reflectă punctele de vedere opuse în mod evident în privința raporturilor care pot fi stabilite între dreptul la un mediu și celelalte drepturi: fie contradicția, fie concilierea.

2. Teoriile referitoare la raportul dreptul la mediu-drepturile omului.

Pentru unii autori, dreptul la un mediu de calitate ar fi o sursă de contradicții, iar confruntarea sa cu drepturile omului ar produce un conflict violent, sau cel puțin ciocniri considerabile. Dar în ce sens putem afirma că există un antagonism între dreptul la un mediu și celelalte drepturi? Sunt autori care susțin că este inevitabilă, aproape normală contradicția, căci orice drept, orice libertate conține în puterea sa elemente limitative. Astfel dreptul de proprietate, deși considerat „inviolabil și sacru” se adaptează exproprierii, naționalizării, etc. În această optică, dreptul la un

² Ibidem, p. 132.

³ Pascale Kromarek, *Environnement et droits de l'homme*, UNESCO, p. 92.

mediu își aduce nota specifică, fără însă a bulversa ordinea tradițională a lucrurilor, iar contradicția nu are consecințe grave.⁴

Pentru alți autori, contradicția este fundamentală. Dreptul la mediu ar produce asemenea reduceri încât rivalitatea sa cu celelalte drepturi ar fi pentru moment ireductibilă. Ilustrând această poziție a doctrinei, un autor, după ce a observat că o consacrare a dreptului la mediu ar implica interdicții, obligații, controale, concluzionează că aceste constrângeri nu prezintă „actualmente un caracter de gravitate, ci mai degrabă par a fi insuportabile. Restricțiile nu sunt niciodată absolute sau generale...”⁵

Dacă analiza raportului între dreptul la mediu și celelalte drepturi are loc la un alt nivel, mai amănunțit, se observă că anumite drepturi ale omului sunt mai sensibile decât altele în privința contactului cu dreptul la mediu. Drepturile civile sau politice ar fi mai puțin afectate, în timp ce drepturile cu caracter economic sau social ar fi cu mult mai afectate. Un exemplu important și controversat îl reprezintă impactul dreptului la un mediu sănătos asupra dreptului de proprietate, iar în privința acestui raport, autorii teoriei sus-menționate pretind că ar avea motive să fie diminuat, fie că este vorba de achiziție (zone protejate), de folosință (servitute, construcție) sau de dispoziție (expropriere).

Așa cum indică jurisprudența Curții europene a drepturilor omului, dar și practica Curții constituționale sau a Consiliului constituțional, sunt numeroase situațiile în care a fost nevoie să fie asigurată concilierea între drepturile omului care par să se opună. De aceea, apare ca fiind normală problema concilierii dreptului la un mediu sănătos cu celelalte drepturi. Din jurisprudența Curții europene a drepturilor omului rezultă că proprietatea înglobează mediul, dar, pe de altă parte, anumite decizii subliniază faptul că dreptul de proprietate este limitat pentru necesitatea de a proteja mediul înconjurător.⁶ Mediul și proprietatea sunt deci, în același timp și în funcție de situație, complementare și în opoziție, respectiv în contradicție. Din 1993 Comisia și Curtea europeană a drepturilor omului au recunoscut că mediul poate fi considerat ca o valoare patrimonială.

Aceste două drepturi selectate pentru dezvoltare, dreptul la un mediu sănătos și dreptul de proprietate se găsesc fie într-o situație de înglobare, fie într-o situație de excludere. Raporturile între protecția dreptului de proprietate și protecția mediului sunt raporturi caracterizate prin ambiguitate și complexitate. Problematika în acest domeniu nu este recentă, dar este dificil de stabilit un unghi clar cu privire la acest subiect.

M. Gros s-a transformat în „avocatul diavolului” (potrivit propriilor termeni) pentru a declara „mediul împotriva drepturilor omului”. Pentru acest

⁴ J. Untermaier, *Droit de l'homme a l'environnement et libertes publiques*, Revue juridique de l'environnement, 1978, p. 330

⁵ F. Dore, *Consequences des exigences d'un environnement equilibre et sain sur la definition, la portee et les limitations des differents droits de l'homme*, Rapport a la Conference de Strasbourg, vol. I, p. 13

⁶ Paul Tavernier, *La protection du droit de propriete par la Cour europeenne des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 72

autor, mediul se opune drepturilor omului, iar în lucrarea sa identificăm doar evocarea opoziției, fără a putea întrepătrunde soluții pentru această problemă. Analiza realizată se explică printr-o viziune personală a drepturilor omului. Dreptul de proprietate este plasat în vârful unei „ierarhii” a drepturilor. Teoriile funcțiilor sociale ale dreptului (prezentate anterior) și abuzul de drept, jurisprudența Curții europene a drepturilor omului sunt ignorate în lucrarea lui M.Gros în scopul afirmării ideii că mediul aduce atingere dreptului de proprietate.⁷ Rolul avocatului diavolului fiind atât de bine interpretat a generat reacții, unele chiar foarte puternice care merită a fi expuse.

3. Raport pozitiv între dreptul la mediu și dreptul de proprietate. Dacă anterior am subliniat ideile care reflectă existența unui raport de opoziție între dreptul de proprietate și dreptul la un mediu sănătos, în continuare vom evidenția faptul că relația între cele două drepturi fundamentale, deși la o primă analiză pare a fi conflictuală, este de fapt de îmbogățire reciprocă, punct de vedere pe care îl împărtășim, prin achiesarea la argumentele acestei teorii.

Conciliere, convergență, reafirmare, îmbogățire, consolidare sunt termeni folosiți de doctrinari pentru a califica raportul între dreptul la mediu și dreptul de proprietate, prin urmare demersul are ca punct de plecare concepția unui legături pozitive ale celor două drepturi fundamentale.

Viziunea își găsește suport în istoria drepturilor omului, în sensul că ascensiunea unor noi drepturi a fost lentă, iar drepturile civile și politice au cunoscut concurența drepturilor economice, sociale și culturale până în momentul în care necesitatea coabitării s-a impus în interesul reciproc. A treia generație de drepturi, așa numite „de solidaritate”, în care este inclus dreptul la mediu, parcurge un proces similar în scopul recunoașterii lor. Etapele procesului se caracterizează prin apariția concesiilor care par a fi la prima vedere restricții ale drepturilor anterioare. În realitate, aceste limitări nu sunt decât ajustări în lipsa cărora noile drepturi nu s-ar putea afirma. Astfel, evoluția care a marcat istoria drepturilor omului justifică emergența dreptului la mediu. Emergență normală fără alte probleme decât cele inerente oricărei opoziții a drepturilor consacrate, căci din moment ce „dreptul la mediu este recunoscut cu același rang și aceeași putere ca celelalte drepturi ale omului, el nu poate fi ignorat; decizia politică, arbitral conflictelor trebuie să decidă asupra celor două elemente de importanță egală”.⁸

Realitatea drepturilor omului oferă, de asemenea, un sprijin pentru teza îmbogățirii reciproce. În mod efectiv, se poate observa că dreptul la mediu se include în „cadrul problematicii generale a echilibrului între drepturile individuale și exigențele colectivității”, departe de a devaloriza sau de a restrânge drepturile omului, dreptul la mediu constituie „un mijloc de clarificare a cadrului social în care se înscrie fiecare drept al omului”. Relația între dreptul la mediu și celelalte

⁷ Marie-Anne Cohendet, *Environnement et renouveau des droits de l'homme*, Actes du colloque de Boulogne-sur-Mer 20-21 novembre 2003, La documentation Française, p. 177

⁸ P. Kromarek, *Le droit a un environnement sain et equilibre*, Rapport inedit au „Colloque sur le nouveaux droits de l'homme: les droits de solidarite”, Mexico, aout 1980

drepturi ale omului apare ca fiind fructuoasă într-un dublu sens: în primul rând raportul confirmă drepturile anterioare, dar și favorizează nașterea sau integrarea a noi drepturi.⁹

Impactul dreptului la mediu permite o importantă constatare: odată cu disiparea impresiei de contradicție, se poate observa că generațiile drepturilor omului nu sunt făcute nici pentru a se ignora, nici pentru a ciocni, și cu atât mai puțin pentru a se exclude. Și dacă, uneori, drepturile omului intră în competiție, această ocazie garantează aplicarea fiecărui drept și asigură coeziunea lor.

4. Proprietatea în serviciul ecologiei. Teoreticienii neo-liberali s-au străduit să demonstreze că proprietatea privată posedă o funcție ecologică și că nu constituie, prin ea însăși, o sursă de degradare a mediului. Această tentativă de reabilitare a rolului proprietății private în ocrotirea mediului are ca punct de plecare criza proprietății publice și a inaproprierii resurselor comune, instituții care ar fi în realitate defavorabile protecției și folosirii bunurilor mediului înconjurător.¹⁰

Proprietatea privată a fost promovată ca fiind „gardianul naturii”, concepție bazată pe ideea conform căreia proprietarul privat are interes să constate că patrimoniul său a prosperat, el caută să proclame calitatea, întrucât patrimoniul reprezintă o valoare de transmis.¹¹ Acest punct de vedere egoist și economic întâlnește interesul general al protecției mediului, ceea ce a condus către o nouă apreciere în literatura de specialitate, unde s-a afirmat că proprietarul este „colaborator al serviciului public al mediului”. Printre funcțiile sociale ale dreptului de proprietate, autorii subliniază dimensiunea sa morală: „Proprietatea privată canalizează agresivitatea naturală a omului, iar cei mai puternici vor ieși în avantaj”, prin urmare legătura pe care proprietatea privată o stabilește cu responsabilitatea constituie un aspect esențial. În esență, proprietarul este responsabil de bunul său în sensul în care este investit cu sarcina de a-l întreține și de a-l fructifica, el este, de asemenea responsabil în măsura în care răspunde de vătămările pe care folosința le produce celorlalți, iar mai mult, proprietarul care suferă un prejudiciu nu va ignora posibilitatea de a angaja răspunderea terților.¹²

În ceea ce privește rolul atribuit proprietarului referitor la gestiunea patrimoniului său, au fost folosite mai multe sintagme, calificări: gerant, uzufructuar într-o concepție privatistă, colaborator al serviciului public inspirată de dreptul public. Această ultimă titulatură presupune că ocrotirea mediului este o sarcină care revine serviciului public, însă legislațiile naționale au proclamat faptul

⁹ M. Prieur, G.C. Henriot et P. Rossillon, *Servitudes de droit prive et de droit public, limitations du droit de propriete en faveur de l'environnement*, Paris, Ed. Actualite juridique, 1976, p. 72

¹⁰ J. Chesneaux, *Maîtriser la collision entre l'histoire naturelle et l'histoire humaine, in Ecologie politique*, 1992, n. 2, p. 127

¹¹ F. Ramade, *Elements d'ecologie. Ecologie fondamentale*, McGraw-Hill, Paris, 2e ed., 1994, p. 43

¹² Agathe Van Lang, *Droit de l'environnement*, Presses Universitaires de France, 2002, p. 156

că protecția mediului este de interes general, iar gestiunea exercitată de proprietar se concretizează a fi o alternativă sau un sprijin pentru „proprietatea publică a mediului”. Apreciem că trebuie renunțat la dualismul clasic care opune Statul și Individul, întrucât dezvoltarea durabilă, adică păstrarea potențialului de reproducere a resurselor vitale implică o gestiune prudentă care se impune tuturor subiectelor de drept.

Merită subliniată ideea că ecologismul și soluția ecologică la sfidarea viitorului constituie un nou umanism, în esență este vorba de un ecoumanism care presupune o revoluție profundă a modului de a fi și a manierei de a gândi a fiecărui individ. În altă ordine de idei, este necesară formularea și acreditarea unei ecosofii, percepută ca o filosofie a post-modernității, a supraviețuirii omului ca specie între specii, într-un mediu cu echilibru ecologic precar, dar și ca o înțelepciune a viețuirii într-o epocă de acomodare și reacție la redefinirea datelor esențiale ale existenței¹³: „Pentru ca mâine să fie ceea ce noi decidem să facem, și nu ceea ce timpul va decide în locul nostru”, reprezintă motto-ul sub care N.Hulot a publicat cartea „Pour un pacte ecologique” în 2006, iar J.E.Stiglitz sublinia convingerea că o altă lume, mai echitabilă și mai ecologică, este nu numai necesară, dar și posibilă, având ca motor comportamentul uman individual. Devenirea ecologismului ca noul umanism al perioadei postmoderne, în urma „revoluției ecologice”, asumată conștient de o specie în numele tuturor, reprezintă marea șansă de continuare și dezvoltare a civilizației umane, în condițiile din ce în ce mai dificile de adaptare la mediu.¹⁴

¹³ Mircea Duțu, *Tratat de dreptul mediului. Ediția 3*, Editura C.H. Beck, București, 2007, p.

6

¹⁴ Ibidem, p. 7